

УДК 332.05

В. П. Приходько,

д. е. н., с. н. с., заступник Голови Закарпатської обласної державної адміністрації

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

V. P. Prikhodko,

PhD, Senior Scientist, Deputy Head of the Transcarpathian Regional State Administration

METHODOLOGICAL APPROACHES FOR ASSESSING THE ECONOMIC SECURITY

У статті розглянуті методологічні підходи до оцінки економічної безпеки підприємств. Проаналізовано поняття "економічна безпека підприємства". Розглянуто методику оцінки стану економічної безпеки, що базується на експертних судженнях.

The article considers the methodological approaches to the assessment of economic security. Carried out analysis of the concept of "economic security." The method of assessment of economic security, based on expert judgment.

Ключові слова: економічна безпека підприємств, експертні судження, методологічні підходи, оцінка економічної безпеки.

Key words: economic security, expert opinions, methodological approaches, evaluation of economic security.

ВСТУП

Економічна безпека діяльності підприємства — один із актуальних напрямів досліджень економічної науки та практики управління підприємствами.

Зростання інтересу до економічної безпеки суб'єктів підприємництва з боку вчених і практиків-управлінців, політиків, підприємців пов'язаний з визнанням домінуючої ролі економіки в забезпеченні внутрішньої та зовнішньої безпеки суб'єктів господарювання. Це обумовлює необхідність розробки теорії розвитку мікроекономічного середовища господарюючих суб'єктів на основі ефективної макроекономічної стратегії та політики, що стимулюють економічне зростання

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою дослідження є розгляд методологічних підходів для оцінки економічної безпеки підприємств.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань дослідження: проаналізувати поняття "економічна безпека підприємства"; розглянути методику оцінки стану економічної безпеки, що базується на експертних судженнях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розвиток теорії та практики оцінки економічної безпеки підприємств зробили такі вчені Т.Н. Гладченко, С.С. Григорук, К. Ероу, В. Забродський, А. Ілларіонов, Н. Капустин, А. Олейников, С. Пакулін, С. Соколик та інші.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У загальній системі економічної безпеки економічна безпека підприємства є однією з найменш досліджених складових. Проте, саме на рівні первинної ланки економіки, підпри-

емстві, закладаються конкурентні переваги. Об'єднання підприємств у розвинених ринкових економіках є найважливішими і впливовими організаціями, що захищають економічні інтереси національних виробників і активно впливають на стратегію управління економічною безпекою підприємств в цілому та підприємництва зокрема.

У результаті кризових явищ та радикальних перетворень в економіці країни, економічні та політичні інституції зазнають суттєвих змін. Відповідно цьому економічне управління змінює свої механізми і функції. Підприємства та підприємництво в цілому еволюціонують, пристосовуються до змін, відбувається їх подальша самоідентифікація, інституціоналізація, самоорганізація, формуються та удосконалюються інститути економічної безпеки.

За таких умов виникає, з одного боку, необхідність загальної підтримки підприємств, з другого боку — зацікавленість підприємств в інститутах економічної безпеки. Відповідно даній ситуації формується економічна безпека підприємства та підприємництва в цілому.

Сучасна економічна література представляє кілька варіантів визначення поняття "економічна безпека підприємства".

А. Олейников під терміном "економічна безпека підприємства" розуміє "систему захисту економічних інтересів, боротьбу з несумлінною конкуренцією, стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів" [1]. Частина економістів не проводить розподілу між економічною безпекою підприємництва та економічною безпекою суб'єкта підприємницької діяльності [2; 4].

Такий підхід є некоректним з методичної точки зору, оскільки підприємництво включає в себе ряд суб'єктів підприємництва та виконує функції, які відрізняються від властивих окремому суб'єкту підприємницької діяльності.

Найбільш істотний внесок у розробку моделей економічної безпеки підприємства на теоретичному рівні, економіці та математичного обґрунтування економічної безпеки і моделі узгодження інтересів вніс Кеннет Ероу, Нобелівський лауреат, що заклав основи теорії соціального вибору. Кеннет Ероу ввів та зробив необхідні математичні розрахунки для обґрунтування економічно безпечного, "демократичного" стану підприємства та підприємництва загалом [6; 8].

Для розмежування категорій "економічна безпека підприємства", "економічна безпека підприємництва" та "економічна безпека під-

приємницької діяльності" необхідно звернутись до Господарського Кодексу України, згідно з яким підприємство — це "самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб через систематичне здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності" [3].

Підприємством є суб'єкт, який являє собою певну економічну систему, характеризується виробничо-технічною, економічною та організаційною єдністю, та у вартісному вираженні може бути оцінений як сукупність його матеріальних і нематеріальних ресурсів.

Відповідно, найбільш повноцінним та прийнятним визначенням суті його економічної безпеки є такий стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується: найбільш ефективне використання ресурсів, інтелектуального та кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидії негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування.

Впровадження поняття "економічна безпека" в теорію управління обумовило актуальність вирішення проблеми методології побудови оціночної системи економічної безпеки підприємств, яка є недостатньо вирішеною.

Відповідні методи, які доцільно використовувати в межах даної системи, можна розрізнити за двома ознаками:

- 1) рівень, на якому відбувається оцінка системи економічної безпеки підприємства;
- 2) принцип методу, його призначення, склад і зміст показників, які в ньому використовуються.

Дані критерії доповнюють один одного — рівень, на якому відбувається оцінка системи економічної безпеки підприємства, обумовлює принцип методу, його призначення, склад і зміст показників, які в ньому використовуються.

Проведення аналізу методологічних підходів, що використовуються для оцінки економічної безпеки підприємств, зумовлені необхідністю:

— виявлення методологічного підґрунтя з метою побудови оціночної системи економічної безпеки підприємств;

— оптимального сполучення методів і показників оцінки.

Найбільш відомими і такими, що отримали практичне застосування, стали методики: оцінки економічної безпеки Міжнародного Валютного Фонду; методика А. Ілларіонова, що базується на показниках економічного росту; оцінки стану економічної безпеки, що базуються на експертних судженнях [7].

Наступною рисою, що характеризує особливості використання методів оцінки стану економічної безпеки підприємств на практиці, є спільність підходу порівняльно-аналогового, що побудований на виборі ідеального зразка — моделі для порівняння — з наступним зіставленням найважливіших показників, що описують модель і порівнюваний об'єкт. Однак, стосовно оцінки економічної безпеки, порівняльно-аналоговий підхід не дає високої точності аналізу і прогнозу. А. Ілларіонов зауважив, що "використання порівняльно-аналогового методу призводить до того, що в одній групі по оціненому стану економічної безпеки виявляються країни, фактичний стан економіки яких не дозволяє поставити їх в один ряд" [5].

Відсутність методології оцінки економічної безпеки підприємств викликає необхідність розробки аналітичних підходів до оцінки стану економічної безпеки підприємства і становить значний інтерес для практичної діяльності державних службовців, що займаються питаннями розробки державної економічної політики.

Методичний підхід поєднує такі методи досліджень як ситуаційний аналіз, стратегічний аналіз і прогнозування, економічний аналіз, комплексні експертні оцінки та соціологічні опитування, логіко-структурне моделювання, процесний та історичний аналіз інститутів, аналіз за відхиленнями. Методологія, що лежить в основі експертної системи, буде сприяти отриманню якісно нових знань і практично-значимих результатів.

Тому в даному дослідженні докладніше розглянемо методику оцінки стану економічної безпеки, що базується на експертних судженнях. Метою створення експертної системи є систематизація відповідної інформації, дослідження економічних процесів в розрізі прийняття підприємствами управлінських рішень, як стратегічного, так і тактичного напрямку в ситуаціях можливого конфліктного розвитку.

Проведення досліджень у рамках експертної системи оцінки економічної безпеки підприємств проводиться в чотири етапи. Перший етап складається з аналізу мотивів еконо-

мічної поведінки підприємств, процесів прийняття стратегічних та тактичних рішень, взаємоузгодження інтересів з іншими суб'єктами економічної діяльності. Другий етап досліджень пов'язаний з узагальненням дослідженого комплексу ситуацій на основі експертних карт. Третій етап класифікує дослідженні ситуації по заданим критеріям. Четвертий етап дослідження полягає в побудові логіко-структурних моделей.

Одним з найважливіших завдань є створення ефективної мережі експертів. У роботі експертної системи беруть участь експерти трьох рівнів різної кваліфікації, які наділені повноваженнями відповідно напряму поставлених задач.

Завдання для спеціалістів першого рівня включає відбір емпіричної інформації, дослідження напряму процесів, що стане основою для написання кейсів.

Експерти цього рівня є співробітниками підприємств, установ державного управління, профспілок, тобто вони безпосередні учасники процесу узгодження інтересів. За показником кількості це найбільша група спеціалістів.

Досвід роботи на підприємстві, державній установі, установах місцевого самоврядування, сучасна освіта, вміння знаходити та аналізувати інформацію, доступ до необхідної інформації, вміння робити емпіричні дослідження — все це відноситься до критеріїв відбору.

Експерти другого рівня займаються розробкою гіпотез, перевірка яких є завданням емпіричних досліджень першого рівня, систематизують, узагальнюють емпіричну інформацію, що виходять з першого рівня і складають бази даних. Ці спеціалісти коригують дії експертів попереднього рівня.

Критерії відбору спеціалістів другої групи включають фундаментальну підготовку в сфері теорій трансформацій, політичної філософії, практичний досвід роботи в організаціях та проведенні наукових досліджень, вміння керувати дослідницькими групами, досвід консалтингу в секторах економіки, викладацька діяльність.

Експерти наступного третього рівня виконують завдання синтезу інформаційної бази з відповідних проблем, представлених експертами другої ланки, та розробляють теоретичну основу для пояснення досліджуваних процесів.

Відбір спеціалістів даної групи здійснюється за такими критеріями, як фундаментальні

знання в напрямі створення наукової концепції та методологій в області інституційних перетворень, практичний досвід в таких дослідженнях, досвід по проведенню емпіричних досліджень, аналітичні здібності, абстрактне мислення.

Кількість спеціалістів, які задіяні в експертній системі як експерти визначається відповідно до кількості кейсів, що мають бути підготовлені в період роботи експертної системи.

Практика проведення експертних проектів в інших країнах свідчить, про 3-річний період розробки та реалізації проекту. Кількість кейсів може перевищувати 50 текстів на рік у великих промислових містах [9].

Експертні системи потребують значної кількості якісних спеціалістів, об'єднання яких повинно своєчасно та обгрунтовано ставити задачі та в процесі дослідження з'ясувати їх оптимальні рішення.

ВИСНОВКИ

Економічна безпека підприємства — це такий стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується: найбільш ефективно використання ресурсів, інтелектуального та кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидії негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування.

Впровадження поняття "економічна безпека" в теорію управління обумовило актуальність вирішення проблеми методології побудови оціночної системи економічної безпеки підприємств, яка є недостатньо вирішеною.

Відповідні методи, які доцільно використовувати в межах даної системи, можна розрізнити за двома ознаками:

- 1) рівень, на якому відбувається оцінка системи економічної безпеки підприємства;
- 2) принцип методу, його призначення, склад і зміст показників, які в ньому використовуються.

Найвідомішими і такими, що отримали практичне застосування, стали методики: оцінки економічної безпеки Міжнародного Валютного Фонду; методика А. Ілларіонова, що базується на показниках економічного росту; оцінки стану економічної безпеки, що базуються на експертних судженнях.

Методологія, що лежить в основі експертної системи, буде сприяти отриманню якісно нових знань і практично-значимих резуль-

татів. Тому в даному дослідженні докладніше розглянуто методику оцінки стану економічної безпеки, що базується на експертних судженнях.

Проведення досліджень у рамках експертної системи оцінки економічної безпеки підприємств проводиться в чотири етапи. Перший етап складається з аналізу мотивів економічної поведінки підприємств, процесів прийняття стратегічних та тактичних рішень, взаємоузгодження інтересів з іншими суб'єктами економічної діяльності. Другий етап досліджень пов'язаний з узагальненням дослідженого комплексу ситуацій на основі експертних карт. Третій етап класифікує досліджені ситуації по заданим критеріям. Четвертий етап дослідження полягає в побудові логіко-структурних моделей.

Література:

1. Вопросы инновационной политики и экономической безопасности деятельности предприятий / Под ред. Е.Я. Олейникова. — М., 1992. — 210 с.
 2. Гладченко Т.Н. Анализ экономической безопасности предпринимательской деятельности / Гладченко Т.Н. // Организационно-хозяйственный механизм развития экономики Донбасса: Сб. науч. тр. — Донецк: ДонГАУ. — 2001. — № 1. — С. 18—22.
 3. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 436-IV.
 4. Забродский В., Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / Забродский В., Капустин Н. // Бизнес-информ. — 1999. — № 15—16. — С. 35—37.
 5. Илларионов А. Критерии экономической безопасности / А. Илларионов // Вопросы экономики. — 1998. — № 10. — С. 49—56.
 6. Пакулін С. Еволюція концепції стратегічного управління / С.Пакулін, Т.Кушнір, Л.Філіпішина // Схід. — 2007. — № 2. — С. 3—23.
 7. Соколик С. Аналіз вигід і витрат: практичний посібник / С. Соколик. — К.: Основи, 1999. — 354 с.
 8. Эрроу К. Дж. Возможности и пределы рынка как механизм распределения ресурсов / Эрроу К. Дж. // THESIS. — 1993. — № 2. — С. 53—68.
 9. Segbergs K. Explaining Post-Soviet Patchworks: Pathways From the Past to the Global. — Ashgate Publishing Company, 2001. — 312 p.
- Стаття надійшла до редакції 30.05.2013 р.*